

ปริศนาคำทาย

ชาวไทลื้อลำปาง มีเกม “เล่นทาย” คล้ายกับการเล่นปริศนาคำทายของชาวไทยภาคกลางในการเล่นที่คนก็ได้ แบ่งเป็น 2 ฝ่าย เริ่มต้นให้ฝ่ายหนึ่งทายก่อน หากอีกฝ่ายหนึ่งเฉลยคำตอบได้ จะต้องพยายามหาคำทายมาจนอีกฝ่ายติดขัด เฉลยไม่ได้ อาจมีบทล้อกันเล่น ๆ ว่า “แก้ปัญญาหื้อโหลด โสัดปัญญาหื้อได้ อย่าไปเป็นคนโตย ล้างโล้ย โซ้ยซ็อน” (แก้ปัญญาให้หลุด สุดปัญญาให้ได้อย่าไปเป็นคนติดตามล้าถ้วยล้างซ็อนให้ผู้อื่น” ฝ่ายทายอาจจะยอมว่า จะเป็นติดตามล้าถ้วยล้างซ็อนให้เพื่อขอให้อีกฝ่ายเฉลยคำตอบที่ติดขัดให้ แต่ส่วนมากฝ่ายถามจะไม่ยอมเฉลยคำตอบจนกว่าอีกฝ่ายจะหาคำถามมาถามแก้จนอีกฝ่ายติดขัด จึงจะยอมแลกคำเฉลยกัน ตัวอย่างปริศนาคำทายของชาวไทลื้อลำปาง มีดังนี้

- อะหยัง ยกตีนข้ามโห โตหาย
(อะไรยกตีนข้ามหัว ตัวหาย)	- สุด
- มั่ง)
- อะหยัง อุ่มลุ่มเต้าฮางหมี่ จะหนี ๆ จักไว้
(อะไร อุ่มลุ่มเท่าร้างหมี่ จะหนี ๆ ชักไว้- เปล)	- อยู่
- อะหยัง โตเท่าจ้าง เข้าบ้านบ่หันฮอย
(อะไร ตัวเท่าช้าง เข้าบ้านไม่เห็นรอย
จากรวง)	- แอ่ว
- แอ่ว, เครื่องมือใส่ข้าวเปลือกที่ฟาดออก
- คำอย่างหมู หูอยู่ปาก อะหยัง
(คำเหมือนหมู มีหูอยู่ที่ปาก อะไร)	- หม้อแกง หม้อฮาง
- หม้อข้าวหม้อแกง)
- ไก่แม่ดำ จำเขอบไฮ้อ์ อะหยัง
(ไก่แม่ดำ ครอบจำอยู่ริมรั้ว อะไร)	- กองซี้ควาย
- กองซี้ควาย
- ไก่แม่ขาว จำหวานลงจ้อง อะหยัง
(ไก่แม่ขาว จำหวานลงช่อง อะไร)	- ถุยน้าลายลงช่อง
- บ้วนน้ำลายลงช่อง)
- ในโลกนี้ แมงอะหยังออกลูกตางข้าง
สูงเปียงจ้าง เป็นสังอันใด
(ในโลกนี้ แมงอะไรออกลูกตางข้าง
สูงเท่าข้างคืออะไร อันใด)	- ข้าวป้างข้าวสาลี
- ข้าวฟ่างข้าวสาลี
- ก้าบหาง เผาโห เข้าโต บู้คั้ง อะหยัง
(คาบหาง เผาหัว เข้าตัวไม่รู้ตัว อะไร)	- กุนสุบปูลี
- คนสุบบุหรี)
- บมีโต บมีตัน มีเกดตียสูงกว่าคุบอาจารย์
(ไม่มีตัว ไม่มีตน แต่มีอำนาจมากกว่าคุบอาจารย์
สิ่งทุกอย่างได้)	- ลม
- ลม ซึ่งสามารถพัดทำลายทุก
- เห็ดดอกน้อยมาบ้านเขาเขียว กินคนเดียวมันโตลูกหล้า
(เห็ดดอกน้อยมาบ้านเขาเขียว กินคนเดียวเสียงดังอ้ออิงที่ตัวลูกหล้า
หรือจันทรคราส)	- กบกินดิน
- กบกินเดือน
- ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ อะหยัง	- กลองปูลา

(ลูกสามคน หน้ามนเหมือนแม่ อะไร	- กลองปฐา เป็นกลองชุด มี 3 ใบ ใบ
ใหญ่ 1 ใบ ใบเล็ก 2 ใบ)	
- ปู้อย่างน้ำ เป็นปูสังกะหา	- ปูแหหาป่า
ปูอย่างนา เป็นปูสังจาเจ้า	- ปูกะลาสาตเข้า
ปูอยู่หน้าพระเจ้า เป็นปูสังจาจะนา	- ปูจุมปูจา
(ปูอะไรอยู่ในน้ำ เป็นปูอะไรหนา	-ปูแหหาปลา
ปูอย่างนา เป็นปูอะไรนะเจ้า	-ปูกะลาสาตข้าว
ปูอยู่ยังหน้าพระเจ้า (พระพุทธรูป) เป็นปูอะไรนา	-ปูชา , บูชา

บทล้อเล่นของเด็ก

บทล้อเล่นของเด็กชาวลื้อลำปาง มีไม่มาก ส่วนใหญ่เวลาเล่นกัน หากขัดใจกันขึ้นมาจะด่าว่ากันโดยเรียกชื่อพ่อแม่ แล้วโกรธเคืองกัน เลิกเล่นกันในวันนั้น วันหน้ามาตักกันใหม่ ที่จะล้อเล่นแต่ไม่โกรธเคืองกันมีบ้าง เช่น ในขณะที่เล่นกัน แล้วคนใดคนหนึ่งผายลม แต่ไม่รู้ว่าใครจะมีบททายโดยชี้ที่ละคนว่า “ตด เน่า ตด หนอน พระ อินทร์ สั่ง สอน ชี ม้า ไ่ ฟัน ดวงจันทร์ ลั่นป๊อด” คำว่า “ป๊อด” ไปสิ้นสุดที่ผู้ใด ทั้งกลุ่มจะสรุปว่าผู้นั้นเป็นคนผายลม ซึ่งอาจจะไม่จริงเสมอไป หรืออาจจะใช้บททายว่า

“จุ่ม จี้ จุ่ม จอก ดอก ปุด ดอก เป้า อี เต่า ทาง เหนือ ตา เมื่อ ตา แขนวน บก แวด เข้า จี้ จะ ลี ไป จะ ไ่ อยู่ จะ ลู่ สิบ” คำ “สิบ” ชี้ลงผู้ใด ก็เชื่อกันว่าผู้นั้นผายลม

หรือบางทีเพียงแค่ได้กลืนไม่ดี ไม่ทันต้องบททาย ก็จะมีบางคนร้องเอะอะว่า “หมา โตโตตต” แล้วความหาตัวตันเหตุกันจ่าละห้วนไป

คำหยอกสาว

คำหยอกสาว หรือ “กำอู้สาว” มีไว้สำหรับให้หนุ่มสาวพูดโต้ตอบ เกี้ยวพาราสีกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไปแ่ว “สาวโขง” ในประเพณี “ลงโขง” หรือ ลงช่วง นิยมให้มีประมาณเดือน 4 เหนือ ตรงกับเดือนยี่ของชาวภาคกลาง ตกกลางคืนในฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว สาว ๆ อายุประมาณ 13-14 ปี หากไม่ปั่นฝ้ายอยู่บ้านตนเอง จะหอบ “ก่ง” เครื่องมือปั่นฝ้ายไปรวมกลุ่มกับเพื่อน ๆ 5-6 คน หากที่นั่งบนนอกชานบนบ้านไม่เพียงพอ อาจจะย้ายไปนั่งที่ลานบ้าน ก่อไฟกองเล็ก ๆ ทำงานกันไปคุยกันไป ฝ่ายชายหนุ่มจะแฉะเวียนไปหา พูดจาโต้ตอบกันด้วยคำหยอกสาว ซึ่งเป็นคำคม แสดงถึงภูมิปัญญาและปฏิภาณไหวพริบ มากกว่ากันสด ๆ ไม่มีการเตรียมถ้อยคำสำนวนมาก่อน เพียงแต่อาจเคยได้ยินได้ฟังต่อ ๆ กันมาจนชินหู บางครั้ง หากหญิงสาวปั่นฝ้ายอยู่คนเดียวอาจจะต้องโต้คารมกับชายหนุ่มหลาย ๆ คน ที่แฉะเวียนมาในคืนหนึ่ง ๆ แต่ถ้าเป็นการลงช่วงแรก ๆ ที่ชายหนุ่มเริ่มแฉะเวียนมาจะ

ประมาณ 4 หุ่ม อาจช่วยกันไต่คารม พอตกลงอาจจับคู่พูดคุยกันเป็นคู่ ๆ เมื่อรู้กันว่าใครเป็นคู่รักใคร มักเรียกว่า “ไต่ป้อ” หมายถึง ชายหนุ่ม “ไต่แม่” หมายถึง หญิงสาว

คำหยอกสาว มีลักษณะเป็นสำนวนโวหาร สัมผัสคล้องจองกัน พูดอย่างหนึ่ง ความหมาย เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง เนื้อความโดยทั่วไปคล้ายกับ “คำเครือ” ของล้านนา ชาวไทลื้อปัจจุบันว่าคำหยอกสาวไม่ค่อยได้ ประเพณีลงช่วง ก็สูญไปหมดแล้ว แต่เท่าที่สอบถามจากผู้สูงอายุ¹⁹ ได้ตัวอย่างคำหยอกสาว ดังนี้

เมื่อเห็นชายหนุ่มแฉะเวียนมาที่ “โง่” บริเวณป่านฝ่าย ฝ่ายหญิง “ตกคำใส่” คือกล่าวโต้ตอบว่า

“นั่งเตอะ ๆ อย่าไปนั่งตັตตง ฟากจะไหล ตังจะไหลซ้อน” ถ้าฝ่ายชายถามว่า

“เอ้อ ปี่หน้อย ปี่หนาน เป็นจะมาเมื่อใด)

(เอ้อ คู่รักของท่านจะมาเมื่อใด)

หรือ “ของเป็น มีเจ้าของแล้วกะ”

(ของท่านมีเจ้าของแล้วหรือยัง)

หรือ “มาบ้านนี้ โโกเป็นจะมีเจ้าละกะ”

(มาบ้านนี้กลัวว่าท่านจะมีเจ้าของแล้วกระมัง)

ฝ่ายหญิงอาจจะตอบว่า

“บมีป้อัยปี่หน้อยปี่หนาน กุนดินเป็นพาน ปี่หนานบ่ถั้น ปี่หน้อยบ่ดำ ปี่หนานบ่ถั้นกุนดิบมา ติมจ้างแก่น”

กุนดิบมาติมจ้างแก่น”

(ไม่มีพี่อานพี่หนาน คนดิบเป็นพาน พี่หนานไม่ทั้ง พี่น้อยไม่ดำ พี่หนานไม่ทั้ง คนดิบมาเต็ม ช่างแก่น)

หรือตอบว่า

“บมีสัคนิด บ่ติดสัคน้อย เต้าเม้งดงาดำผ่าร้อย”

(ไม่มีสัคนิด ไม่ติดสัคน้อย เท่าเม้งดงาดำผ่าร้อย)

ฝ่ายชายอาจจะตอบว่า

“ป้อัยปี่หน้อยปี่หนาน กุนดีศีลตาน ปี่หนานบ่ถั้น”

(พี่อานพี่น้อยพี่หนาน คนดีศีลตาน พี่หนานไม่ทั้ง)

ถ้าเป็นฝ่ายชาย บอกว่า ไม่มีคนรัก ฝ่ายหญิงอาจจะตอบว่า

“กั้นว่า บมี มี ตุ่มปิดออกตา”

(ถ้าว่าไม่มีแต่มีขอให้ลมพิษออกตา)

“ยังที่บ่ถัก ซ่อนเหมือนกับปลี ยังที่บ่ดี ซ่อนเหมือนกับไก่อี๋ ที่บ่โรยซ่อนเหมือนกับป้าว”

(ยังที่ไม่มาก ซ่อนไว้เหมือนปลี ยังที่ไม่ดี ซ่อนไว้เหมือนกล้วย ที่ไม่รวยซ่อนไว้เหมือน มะพร้าว)

หรือแต่จะสนทนาโต้ตอบกันด้วยประโยคสั้น ๆ ก็ยังต้องแฝงความนัย เช่น ถามว่า กินข้าวกับอะไร คำตอบที่ได้อาจแฝงความนัยต่าง ๆ เช่น

“กินเข้ากับแกงพะพี”

(กินข้าวกับแกงผัก หมายความว่า รัก ชอบ คนถาม)

“กินข้าวกับแกงกะเพก ใส่โหระต่าย”

(กินข้าวกับแกงกะเพกใส่โหระต่าย หมายความว่า หน่าย ไม่ชอบใจที่จะพูดคุยกับคนถามต่อไป)

“กินข้าวกับแกงหยวก”

(กินข้าวกับแกงหยวก หมายความว่า ต่อกันพูดว่า “สวก” เป็นคนดู พูดจาไม่น่าฟัง

“กินข้าวกับแกงโหป่ากั”

(กินข้าวกับแกงโหป่ากั หมายความว่า ชังคนถาม ปากกั เป้าปลาชนิดหนึ่งคล้ายปลาช่อน แต่ตัวลายและมีขนาดเล็กกว่า)

“กินข้าวกับแกงเผ็ด”

(กินข้าวกับแกงเผ็ด หมายความว่า ใจเผ็ดไม่ชอบใจคนถาม) ถ้าฝ่ายชายตอบว่า

“กินข้าวกับแกงกะหนูน”

(กินข้าวกับแกงหนูน หมายความว่า จะอยู่ “มีน” คืออยู่พูดคุยด้วยนาน ติดเป็นยางขุ่น จะไม่ยอมเลิกรากลับบ้านง่าย ๆ)

ถ้าฝ่ายชายพูดเป็นนัย ๆ ว่า จะชวนฝ่ายหญิงตกลงปลงใจด้วย แต่ฝ่ายหญิงไม่ชอบใจ อาจตอบว่า

“แบ่งตูปน้อย น่องนอนป่สุดตีน แบ่งตูปจูดิน มดฮั่นก็ขึ้น”

(สร้างกระต๊อบน้อย น่องนอนไม่สุดเท้า สร้างกระต๊อบติดดิน มดริ้นก็ขึ้น หมายความว่า น่องไม่ยินดีจะไปอยู่ด้วย ดูท่าทางแล้วคงจะพาไปลำบาก)

หากมีการนัดหมายว่าวันรุ่งขึ้นจะมาพูดคุยกันอีก แต่ฝ่ายชายมาช้า ฝ่ายหญิงอาจ “ตกคำใส่”

“เด็กมามีอกอ๊ ดาววีพอเผย ไก่บ้อขันเลย จุ้น้องนั่งถ้ำ”

“ตึกมาขนาดนี้ ดาวเหนือขึ้น หลอดไฟน่องคอยจนไก่ขัน”

ฯลฯ

คำสั่งสอน

ชาวไทลื้อ มีวิธีสั่งสอนลูกหลานทั้งด้วยการกระทำ เช่น ผู้เฒ่า ปู่ ย่า ตา ยาย จะ นำลูกหลานให้ถือศีลกินทาน ให้ดูเป็นตัวอย่างและยังมีบทาสั่งสอนให้ปฏิบัติตาม มีบทาสั่งสอนที่มีสัมผัสคล้องจอง ให้ทั้งข้อคิดและง่ายต่อการจดจำไปปฏิบัติ เช่น

- “อย่าอยู่กุนเดว อย่าเตวเป็นหมู่ อย่าอู้กันดัง อย่าฟังคำส่อ”
(อย่าเห็นแก่ตัว เอาตัวรอดคนเดียว อย่าเอาแต่คบเพื่อเที่ยวเล่น อย่าพูดคุยกันดังและอย่าเชื่อฟังคำพูดส่อเสียด)
- “แม่ยิงแม่ยาง อย่าไปก้างกายโฮ้”
(เป็นหญิงเป็นนาง อย่าไปยื่นค้ำกายรั้วพูดกับเพื่อว่าคนนั้นว่าคนนี้)
- “แม่ไม้อะนินัน แม่มันตาจ้ง แม่นั่งขายศอก”
(อย่าเอาแต่มีว่สมส่งเสียงดัง หรือเอาแต่แต่งตัว งานบ้านงานเรือนไม่ใส่ใจ)
- “สอนให้รู้จักเลือกคบคนว่า “อู้กุนใบผ้าไม่ติดตาม อู้กุนผญา ผ้าไม่ล่องซ้อ”

- (คบกับคนพาลคนไม่ดี จะมีแต่ปัญหายุ่งยากเหมือนผ้าไม่ไผ่ติดตา ถ้าคบคนมีปัญหาก็ทำสิ่งใด จะสะดวกสบายเหมือนดั่งผ้าไม่ไผ่ติดตา จะโล่งง่ายตายไปหมด)

ฯลฯ

คำอวยพร

ชาวไทลื้อลำปาง มีประเพณีอาบน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันปีใหม่แบบเก่า เช่นเดียวกับชาวล้านนาทั่วไป ประเพณีดำหัวของชาวไทลื้อลำปาง นอกจากจะเป็นโอกาสให้ลูกหลานจะพากันน่าน้ำสัปปายไปสระสระ รดน้ำดำหัวผู้ที่ตนนับถือแล้ว เป็นโอกาสให้ "คู่หมาย" ของชายหนุ่ม ซึ่งตกลงจะแต่งงานกันไว้ตั้งแต่เดือน 4 เหนือ (เดือนยี่) และจะแต่งประมาณเดือน 8 เหนือ (เดือน 6) ระหว่างนี้ต้องผ่านเทศกาลสงกรานต์ จึงต้องไปแสดงความเคารพนับถือพ่อแม่ฝ่ายชาย โดยการตักน้ำจากบ่อบ้านของตน หาบไปบ้านพ่อแม่ของฝ่ายชาย พร้อมกับน้ำสัปปายเพื่อใช้ดำหัว หากอยู่ไกลคนละหมู่บ้าน ก็จำเป็นต้องหาบผ่านทุ่งไร้ ทุ่งนา บางทีอาจต้องไปคนเดียว หรืออาจชวนเพื่อนสนิทไปด้วย ไปถึงล้างหม้อ ล้างโถ ตักน้ำใส่ให้เต็ม ทั้งน้ำดื่ม น้ำอาบ ให้พ่อแม่ฝ่ายชาย เป้าการกระทำที่สาว ๆ สมัยก่อนชายอายุเยอะเงินมาก แต่จำเป็นต้องทำ ในระหว่างที่เป็นคู่หมายนี้ ทั้งฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงจะไม่ค่อยได้พบหน้ากัน เห็นกันจะอายุมาก เป็นที่น่าเอ็นดูแก่พ่อแม่ฝ่ายชาย ซึ่งมีหน้าที่จะต้อง "ปั้นปอน" หรืออวยพรให้ลูกหลาน เมื่ออายุมากขึ้น ผู้เฒ่าชาวไทลื้อสมัยก่อนจึงจดจำคำอวยพรกันได้ยาว ๆ กันเกือบทุกคน แต่ปัจจุบันหาคนให้พรไพเราะยืดยาวได้ค่อนข้างยาก

ตัวอย่างคำอวยพรลูกหลานวันขึ้นปีใหม่²⁰ ใช้ในโอกาสที่ลูกหลานมารดน้ำดำหัว

"อา.....วันนี้ ก็เป็นวันดี นตถะขันธ์ ปีเก่าเก่าเนาไปแล้ว ปีใหม่แก้ว ยอดพญาวัน ก็มาเจ้ามาฮอดมาถึง แก่เฮาข้าเจ้า จู้จู้กูบ บละเสี้ยงฮิต บลิตเสี้ยงคอง ปาเพณิตำทำนองคองแห่งอริยสัจ ปุริสเจ้าตั้งหลาย บัดนี้มาก็มีลูกหลาน มีมธุบุพพาราชาดวงดอก เข้าดอก ดอกไม้ลำเตน และน้ำสัปปายกันเทอญ ละชะข้าวตอก มาขอสมมาการะว่าสันนี้เป็นแท้ดีหลี เจตโรธรรมา อันว่าธรรมดั่งสี่ เเดินสัพพะแก้วมีมุงหมอก อันว่า สัพพะสันติโย เจ้าลงนามผิผ่อง เป้นตี้จะกะปัน สัพพะโรโค อันว่า พญาอิโรคา มีหลายสิ่งหลายอัน หื้อกลับม้วยละมิงละไป มะโนจึงเฮียงแก้วใจบ่เศร้า อายุยืนวรรณะขออายุหมั่นยืนยาว ลูกหลานอยู่ตั่งนี้ มีก่าความสนุกเต้า ๆ ไปพายหน้า หน้าจุ่มกินดี อยู่แต่ดีหลี เยะการะงานดี ก่าแต่นักเทอญ"

"อา.....วันนี้ ก็เป็นวันดี นตถ ขนติ ปีเก่าก็เนาไปแล้ว ปีใหม่แก้วยอดพระยาวัน ก็มาเจ้ามารอดมาถึง แก่เราข้าเจ้าทุกผู้ทุกคน บละเสี้ยงยังริต บลิตเสี้ยงยังคล่องประเพณี ตามทำนองคลองแห่งอริยสัจปุริสเจ้าทั้งหลาย บัดนี้มาก็มีลูกหลาน มีมธุบุพพาราชาดวงดอก ข้าวตอก ดอกไม้ลำเทียน และน้ำสัปปาย (มา) กันเทอญ ละชะข้าวตอก มาขอสมมาการะว่าวันฉัันนี้เป็นแท้ดีหลี เจตโรธรรมาอันว่าธรรมทั้งสี่เดือน สัพพะแก้ว มีมุงหมอก อันว่า สัพพะสันติโย เจ้าลงนามผิผ่องเป็นตี้จะกะปัน สัพพะโรโค อันว่า พยาอิโรคา มีหลายสิ่งหลายอันให้ม้วยละมิง (ตาย) ลงไป มะโน จึงเฮียง (ดั่ง)" แก้วใจบ่เศร้า อายุยืน

วรรณะ ขออายุหมั้นยืนยาว ลูกหลานอยู่ทางนี้มีแต่ความสนุกเท่า ๆ ไปภายนอก หน้าซุ้ม กินดี อยู่
แต่ดีหลี ทำการทางานดีแท้้นักเทอญ